

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСАМИ ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

С. В. Мірошниченко

*Донецький державний університет управління,
вул. Челюскінців, 163а, м. Донецьк, Україна, 83015.*

E-mail: manage_nasa@mail.ru

Отримана 14 лютого 2013, прийнята 26 квітня 2013.

Анотація. У статті досліджено особливості, які впливають на ефективність державного управління та регулювання процесами відтворення трудових ресурсів потенціалу. Доведено, що у сфері зайнятості заходи державної демографічної політики та політики формування цивілізованого національного ринку праці залишаються малоефективними. Для ефективного й результативного впливу на ситуацію необхідно застосовувати принцип комплексного підходу на основі конкретизації заходів державної політики, направлених на зміну передумови розвитку демографічних процесів для забезпечення демографічної бази розвитку власного трудового потенціалу, на підвищення ефективності використання наявних трудових ресурсів та оптимізацію системи підготовки кадрів.

Ключові слова: трудовий потенціал, демографічна ситуація, державне управління, процеси відтворення трудового потенціалу, ринок праці, міграційні процеси.

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОЦЕССАМИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА

С. В. Мирошниченко

*Донецкий государственный университет управления,
ул. Челюскинцев, 163а, г. Донецк, Украина, 83015.*

E-mail: manage_nasa@mail.ru

Получена 14 февраля 2013, принята 26 апреля 2013.

Аннотация. В статье исследованы особенности государственного управления и регулирования процессами воспроизводства трудового потенциала. Доказано, что в сфере занятости меры государственной демографической политики и политики формирования цивилизованного национального рынка труда остаются малоэффективными. Для эффективного и результативного влияния на ситуацию необходимо применять принцип комплексного подхода на основе конкретизации мер государственной политики, направленных на изменение предпосылки развития демографических процессов для обеспечения демографической базы развития собственного трудового потенциала, повышение эффективности использования имеющихся трудовых ресурсов и оптимизации системы подготовки кадров.

Ключевые слова: трудовой потенциал, демографическая ситуация, государственное управление, процессы воспроизводства трудового потенциала, рынок труда, миграционные процессы.

FEATURES OF THE STATE REGULATORY PROCESS CONTROL AND CAPACITY PLAYBACK LABOR RESOURCE

Stanislav Miroshnichenko

*Donetsk State University of Management,
163a, Chelyuskintsev Str., Donetsk, Ukraine, 83015.
E-mail: manage_nasa@mail.ru*

Received 14 February 2013, accepted 26 April 2013.

Abstract. In the article the features that affect the efficiency of public administration and management processes of labor resource play potential. It has been proved that actions of state population policy and policy of civilized national labour market grouping continue to be un-efficient in the sector of employment. It is necessary to use principle of complex approach on the ground of concrete definition of efforts of state policy, which are aimed at reformation of terms of reference of development of population process for ensuring of demographic base of development of own performance potential, efficiency improvement of usage of provided labour forces and optimization of professional training system.

Keywords: labor resource potential, demographics, government, processes of reproduction of labor capacity, labor market, migration processes.

Постановка проблеми

Демографічні чинники безпосередньо впливають на формування кількісних ознак трудоворесурсного потенціалу та опосередковано закладають підґрунтя для розвитку його якісних характеристик. Демографічна ситуація, яка склалася в Україні в цілому, в усіх її регіонах визначається як критична, як така, що здатна загрожувати національній безпеці, соціально-економічній та суспільній стабільності країни. Необхідно відзначити, що демографічна поведінка й установка населення безпосередньо залежить від соціально-економічного становища в країні й має виражений інерційний характер, що суттєво обмежує можливості для швидкої зміни демографічної ситуації.

Аналіз останніх досліджень

Сучасними дослідженнями теоретичних та прикладних проблем відтворення трудоворесурсного потенціалу займалися та займаються провідні науковці України: Д. П. Богиня, В. М. Геєць, О. А. Грішнова, М. І. Долішній, Т. А. Заяць, С. М. Задорожня, С. І. Дорогунцов, І. О. Курило, В. І. Куценко, І. А. Лапшина, Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, Г. Г. Михальченко, В. О. Мандибура, С. В. Мочерний, У. Я. Садова, Ю. І. Саєнко, С. І. Семів, В. С. Стешенко,

Н. В. Ушенко, Л. Г. Чернюк, Л. Т. Шевчук та інші.

Цілі та задачі статті

Дослідити негативні наслідки, які впливають на формування механізмів державного управління та регулювання процесами відтворення трудоворесурсного потенціалу.

Основний зміст статті

Формування механізмів державного управління трудоворесурсним потенціалом і особливо його відтворенням залежить від багатьох факторів. Це перш за все фактори, які зумовлюють негативні наслідки демографічних процесів. Дослідження цих наслідків дозволить більш ефективно розробляти і реалізовувати відповідні програми відтворення трудоворесурсного потенціалу. Розглянемо ці наслідки.

Перш за все, це зниження та часткова втрата власного демографічного потенціалу для кількісного відтворення власної робочої сили в майбутньому через тривалу депопуляцію та масову зовнішню міграцію. Так, тривала депопуляція населення за рахунок природного зменшення з суттєвим переважаанням смертності над

народжуваністю призвела до катастрофічних демографічних втрат. Так, за останні 16 років чисельність населення за рахунок депопуляції зменшилася на 5,7 млн осіб і на 1 січня 2012 р. становила 46,4 млн осіб. Майбутні втрати у зв'язку з вичерпанням потенціалу демографічного відтворення будуть не менш значимими й за експертними оцінками та прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України можуть до 2040–2050 рр. знаходитися в межах 10–12 млн осіб.

Аналіз статистичних даних свідчить, що на регіональному рівні масштаби депопуляції суттєво відрізняються. Станом на 1.01.2012 р. для більшості регіонів України характерним залишається природне зменшення населення. У середньому по країні цей показник у розрахунку на 1000 жителів становив $-6,2\%$. Найнижчий показник природного приросту населення відзначався у Чернігівській (-13%) та Сумській ($-10,2\%$) областях. У той же час у Закарпатській області зафіксовано позитивний природний приріст населення ($0,3\%$) [1].

Основними чинниками депопуляційних процесів залишаються надзвичайно високий рівень смертності та збереження тенденції до його зростання та відносно невисокий рівень народжуваності. Серед країн Європи та СНД Україна має найвищий рівень смертності $-16,4\%$. Надзвичайно високою порівняно з країнами ЄС є дитяча смертність як в середньому в Україні (11%), так і в більшості регіонів. При низькій народжуваності висока дитяча смертність сприяє лише загостренню кризових явищ, тоді як її зменшення може розглядатися як потенційний резерв для поліпшення ситуації.

Зростання рівня народжуваності з $9,0\%$ у 2005 р. до $10,2\%$ у 2012 р. все ж таки у найближчій перспективі не зможе суттєво впливати на процеси природного зменшення населення. Тоді як збереження цієї позитивної тенденції створюватиме передумови для поліпшення демографічних перспектив у майбутньому.

Починаючи з 2004 р. для України характерним є незначне позитивне сальдо міграції. У той же час значні масштаби зовнішньої трудової міграції протягом тривалого часу, залучення до неї все більшої чисельності сільського населення, молоді, жителів малих міст, поширення яви-

ща на всі регіони, зростання частки молоді, жінок серед трудових мігрантів призвели до суттєвих кількісних втрат населення працездатного віку. За попередні роки завдяки зовнішній трудовій міграції Україна втратила близько 3 млн осіб, 30% серед яких становлять кваліфіковані фахівці.

Аналіз міграційних процесів на рівні регіонів показує, що сальдо міграції залишається від'ємним для більшості областей, за виключенням Одеської ($4,7\%$), Харківської ($1,4\%$), АР Крим ($1,7\%$) та м. Києва ($9,1\%$). Особлива міграційна ситуація сформувалася в Одеській області, яка має найбільший в Україні обсяг міграційного приросту, переважно за рахунок міграційного приросту іноземних громадян.

У цілому ж, як і раніше, у 2007–2012 рр. для України і для всіх обласних регіонів та АР Крим (за винятком м. Києва) характерним залишається загальне скорочення чисельності населення. Найбільші масштаби загального скорочення населення характерні для Чернігівської (-14%), Кіровоградської ($-12,8\%$), Сумської ($-12,1\%$) областей, де цей показник у 2 рази вищий, ніж у середньому по країні ($-5,9\%$). Разом з тим відносно більш сприятливою є ситуація в Одеській області ($-0,3\%$), для якої збереження масштабів міграційного приросту здатне у найближчій перспективі нівелювати природне скорочення населення [2].

По-друге, потенційні та сучасні прямі втрати працездатного населення. Найбільшу загрозу для трудового і демографічного потенціалу становить зростання рівня смертності працездатного населення за рахунок погіршення стану здоров'я, поширення алкоголізму, наркоманії, паління, зростання смертності від нещасних випадків, травматизму як виробничого, так і побутового характеру, самогубств, інших зовнішніх причин. Основними причинами передчасної смертності працездатного населення в Україні є зовнішні фактори: масове поширення нездорового способу життя, нераціональне харчування, стреси, екологічні умови, погіршення умов праці. Рівень смертності від нещасних випадків в Україні перевищує відповідний показник в європейських країнах у 2–4 рази. З 1991 р. через втрати від нещасних випадків населення країни зменшилося на 1,1 млн

осіб, або більше ніж на 20 %. Прямі щорічні економічні втрати в результаті зростання передчасної смертності, інвалідності, погіршення стану здоров'я оцінюються експертами у 8 млрд грн.

Зростання рівня смертності серед чоловіків працездатного віку через поширення нездорового способу життя, високого травматизму, вбивств, самогубств загрожує формуванням деформованої статевої та вікової структури трудового потенціалу (смертність чоловіків від зовнішніх причин у віці 30–44 роки у 2012 р. в 6 разів перевищував відповідні показники для жінок, у віці 45–59 років – у 5 разів).

Наслідками зовнішньої трудової міграції є незворотна втрата значної частини якісної, найбільш економічно активної національної робочої сили, у тому числі людського, наукового та інтелектуального потенціалу.

Наслідками депопуляції та міграції є формування в Україні від'ємного показника приросту працездатного населення, коли чисельність осіб, які залишають працездатний вік, значно більша, ніж чисельність вікової групи, що входить у цю вікову групу. Так, протягом 2000–2012 рр. відзначається стійка тенденція до зменшення чисельності працездатного населення.

По-третє, демографічні обмеження для використання залишкової трудової активності пенсіонерів, зростання демографічного навантаження на працюючих, планомірне постаріння робочої сили. Загальне зниження тривалості життя не дає змоги підвищувати рівень ефективності використання власної робочої сили за рахунок суттєвого збільшення працездатного віку, що створює додаткову перешкоду майбутнього розвитку трудового потенціалу країни. Серед країн Європи Україна має найменшу середню тривалість життя – 67,1 роки (для чоловіків – 62,2 роки, для жінок – 74). За даними ВОЗ відставання України від країн ЄС за показником очікуваної тривалості життя становить майже 11 років [1].

У майбутньому зберігатиметься тенденція до планомірного старіння робочої сили, що знижує мобільність робочої сили та можливість реалізації моделі інноваційного розвитку економіки. Сьогодні в середньому по Україні фактично кожна шоста економічно активна особа має вік більше 50 років, висока частка працюючих осіб пенсійного віку. Зростання рівня зайнятості (67,2 %, 2012 р.) на фоні скорочення

чисельності працездатного населення свідчить про збільшення частки працюючих пенсіонерів.

Постарінання населення за рахунок збільшення частки осіб пенсійного віку та формування регресивної вікової структури (частка осіб пенсійного віку становить зараз в середньому в країні майже 24 % у загальній структурі населення, частка дітей – 15,5 %). Найбільш деформованою вікова структура є у 13 регіонах, в яких частка пенсіонерів значно вища від середнього рівня по країні й сягає більше 27–30 % (найвища кількість пенсіонерів у Чернігівській області – 32,9 %). Старінання населення протягом останніх років відбувалося виключно завдяки зниженню народжуваності. Деформація вікової структури веде до зростання рівня демографічного навантаження на працюючих, не дає можливості підвищити соціальні стандарти життя пенсіонерів та працюючих, є причиною зубожіння та бідності (демографічне навантаження на працюючих становить 1,4 особи непрацюючих, що майже вдвічі більше, ніж у країнах ЄС).

По-четверте, негативний вплив на відтворення трудових ресурсів потенціалу, який буде спричинений у довгостроковій перспективі деградацією інституту сім'ї. Для України залишається характерним високий рівень розлучуваності, поширення цивільних шлюбів, народження дітей у неповних сім'ях, цивільних шлюбах (частка народжених дітей у таких сім'ях становить 21 %), зростання кількості дітей, народжених у неблагополучних сім'ях, зростання кількості сімей, які не бажають мати дітей через можливі матеріальні, соціальні, психологічні проблеми. Фактично в країні розпадається кожний другий офіційний шлюб, двох і трьох шлюбів, укладених у міській місцевості. У 2012 р. в розрахунку на 1000 населення укладалося 9 шлюбів, реєструвалося майже 4 розлучення. Причинами зниження суспільного статусу сім'ї, її ролі у вихованні дітей є неналежна соціальна захищеність, незадовільні житлові умови, високий ризик суттєвого зниження рівня життя з народженням 1–2 дітей [3].

Деградація інституту сім'ї буде мати довготривалі як безпосередні, так і опосередковані наслідки в майбутньому, які будуть пов'язані у першу чергу зі збільшенням кількості безпритульних дітей, проблемами виховання, формування трудової поведінки та установки, зростанням масштабів поширення підліткової нар-

команії та алкоголізму, підліткової злочинності, що фактично призведе до ще більшої якісної та кількісної втрати трудового потенціалу, ніж від природного скорочення населення.

І останнє, територіальна диференціація демографічних процесів у межах України для розробки найбільш ефективних та адекватних заходів, направлених на відтворення трудових ресурсного потенціалу та його використання на рівні конкретних регіонів. Аналіз сучасної демографічної ситуації на регіональному рівні дає підстави констатувати існування суттєвих відмінностей між регіонами за основними демографічними характеристиками та визначає необхідність урахування специфіки конкретних регіонів при розробці державних та регіональних цільових програм відтворення трудових ресурсного потенціалу. Важливим напрямом діяльності для визначення шляхів ефективного відтворення та відновлення трудових ресурсного потенціалу має стати стратегічне планування та прогнозування соціально-економічного розвитку країни та її окремих регіонів на основі оцінки їх відповідності сучасним вимогам забезпечення більш високих стандартів якості життя населення, якості демографічного та трудового потенціалу.

Крім вищеперелічених наслідків, залишається незадовільним стан нормативно-правової урегульованості проблеми. Протягом тривалого часу держава фактично не застосовувала дієвих механізмів впливу на демографічну ситуацію, що призвело до поглиблення кризового характеру явища, руйнації основ та передумов процесу відтворення демографічного та трудового потенціалу України [2].

Останнім часом на рівні керівництва держави в Україні сформувався розуміння катастрофічних масштабів та наслідків демографічної кризи, про що свідчить прийняття Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів

України від 24 червня 2006 р. № 879. У Верховній Раді України прийнято за основу законопроект про національний демографічний реєстр населення, існує рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 р. «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності», Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 вересня 2007 р. «Про заходи щодо подолання демографічної кризи та розвитку трудових ресурсного потенціалу України». Потребують змін та доповнень закони України «Про державну соціальну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», Закон України «Про зайнятість населення», «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцю». Розробляється проект «Загальнодержавної програми розвитку трудового потенціалу України» та відповідний законопроект «Про загальнодержавну програму зайнятості населення».

Висновки

Таким чином, необхідно констатувати, що, незважаючи на ряд позитивних зрушень в демографічній сфері, у сфері зайнятості, заходи державної демографічної політики та політики формування цивілізованого національного ринку праці залишаються малоефективними. Для ефективного й результативного впливу на ситуацію необхідно застосовувати принцип комплексного підходу на основі конкретизації заходів державної політики, направлених на зміну передумови розвитку демографічних процесів для забезпечення демографічної бази розвитку власного трудового потенціалу, на підвищення ефективності використання наявних трудових ресурсів та оптимізацію системи підготовки кадрів.

Література

1. Михальченко, Г. Г. Відтворення та розвиток населення в контексті забезпечення гідної якості життя [Текст] : монографія / Г. Г. Михальченко. – Донецьк : «ВІК», 2012. – 333 с.

References

1. Myhalchenko, G. G. Renewal and development of citizen in the meaning of guarantee of worthy quality of living. Monograph. Donetsk: VIK, 2012. 333 p. (in Ukrainian)

2. Про участь центральних та регіональних органів виконавчої влади, об'єднань роботодавців у формуванні трудового потенціалу держави та професійній підготовці кваліфікованих робітників для сучасної економіки України [Текст] : матеріали слухань у Комітеті ВРУ з питань науки і освіти 21 грудня 2011 року / [За заг. ред. В. П. Головінова]. – К. : Парламентське вид-во, 2012. – 480 с.
3. Управління трудовим потенціалом [Текст] : навч. посібник / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб. – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.
4. Богія, Д. П. Соціальні пріоритети у подоланні соціально-економічної кризи [Текст] / Д. П. Богія // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6, Т. 2. – С. 11–14.
5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» [Текст] / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтеграції України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
6. Осовська, Г. В. Управління трудовими ресурсами [Текст] / Г. В. Осовська, О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 224 с.
7. Макарова, О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки [Текст] : Монографія / О. В. Макарова. – К. : Ліра-К, 2009. – 328 с.
8. Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян [Текст] / відредаговано автором // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2008. – № 11–12. – С. 11.
9. Кирос, А. И. Теоретико-методологические аспекты механизмов государственного регулирования заработной платы как одного из главных факторов социально-трудовых отношений [Текст] : Монография / А. И. Кирос. – Донецк : Вик, 2007. – 379 с.
10. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці. Конвенції Міжнародної організації праці [Текст]. – Женева : МБП, 1999. – 75 с.
2. About participation of central and regional government authority, employers federation in state performance potential formation and employment training of qualified person for current economy of Ukraine: hearing materials in committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on the questions of science and education on 21 of December in 2011 / Edited by V. P. Golovinov. Kyiv: Parliament publishing house, 2012. 480 p. (in Ukrainian)
3. Vasylychenko, V. S.; Grynenko, A. M.; Grishnova, O. A.; Kerb, L. P. Performance potential control. Textbook. Kyiv: KNEU, 2005. 403 p. (in Ukrainian)
4. Boginia, D. P. Social priorities at negotiation of social and economic crisis. In: *Mercury of Khmelnytsk National University*, 2010, Number 6, Volume 2, p. 11–14. (in Ukrainian)
5. Authors collection: A. S. Galchynskyi, V. M. Geets et al. Strategy of economic and social development of Ukraine (2004–2015) «By the way of European integration». Kyiv: Derzhkomstat of Ukraine, 2004. 416 p. (in Ukrainian)
6. Osovska, G. V.; Krushelnytska, O. V. Human resources management. Kyiv: Kondor, 2003. 224 p. (in Ukrainian)
7. Makarova, O. V. State social programme: theoretical aspes, development method and valuation. Monograph. Kyiv: Lira-K, 2009. 328 p. (in Ukrainian)
8. About status of observation of constitutional guarantees of citizen labour rights. In: *Bulletin of national service of mediation and agreement*, 2008, Number 11–12, p. 11. (in Ukrainian)
9. Kirnos, A. I. Theoretic and methodological aspects of mechanism of government regulation of salary as one of the prime drivers of social and labour relations. Monograph. Donetsk: Vik, 2007. 379 p. (in Russian)
10. Declaration of basis principles and rights in labour world. International Labour Organization. Geneva: MBP, 1999. 75 p. (in Ukrainian)

Мірошниченко Станіслав Вікторович – здобувач Донецького державного університету управління. Наукові інтереси: відтворення трудових ресурсного потенціалу.

Мірошниченко Станіслав Вікторович – соискатель Донецкого государственного университета управления. Научные интересы: воспроизведение трудовых ресурсного потенциала.

Stanislav Miroshnichenko – applicant Donetsk State University of Management. Research interests: labor resource play potential.